

Početna › Temati › Preplavljujuća moć arhiva

Preplavljujuća moć arhiva

Piše: Iva Rosandić 13.08.2024.

Foto: Pexels / Pixabay

U seriji tekstova “Arhivirana zbilja i kako je zadobiti” polazi se od pojma arhiva kao sjecišta reverzibilnih društvenih procesa. Uz klasičnu građu, filmski arhivi predstavljaju daljnji doprinos razumijevanju kulturnog razvoja, ujedno dokumentirajući presudna društvena događanja. Kad govorimo o tretmanu različitih vrsta arhivske građe, filmska je najproblematičnija jer u našem kontekstu ne postoji Filmski arhiv kao samostalna institucija, što se odražava na njegov rad i vidljivost. Specijalizirani arhivi, od kojih je najznačajniji onaj javne televizije, ne potpadaju pod ujednačene prakse, stoga su njihova dostupnost i mogućnost korištenja podložni individualnim odlukama vodstva. Tekstovi analiziraju nelogičnosti i prepreke u ostvarivanju prava javnosti na informaciju i uvid u kulturno naslijeđe kao šireg društvenog interesa.

Od druge polovice dvadesetog stoljeća i presudnog utjecaja **Derride** i **Foucaulta** arhivi su stalni predmet zanimanja humanistike, dok razotkrivene ambivalentnosti – istovremena prenapregnutost i ispražnjenost pojma, premrežuju umjetničke prakse.

Metode razvijene u arhivistici nešto su prizemnije i analogno se primjenjuju na različita područja organizacije znanja i podataka. Naizgled neprimjetno, čini se da naše stvarnosti sazdate od preslagivanja i tumačenja priča oslonjenih na materijal ostavljen u naslijeđe. Sam pojam postaje temom i metodom različitih vrsta izraza, reflektirajući problematiku utjecanja konteksta na interpretaciju i kreiranje povijesnih narativa, odnosa pamćenja i sjećanja – sve teme od središnjeg interesa književnosti, umjetnosti i filma. Osvrnemo li se samo na dokumentarni film, čak je i onaj najklasičniji, televizijski, često poduprt arhivskim snimkama, fotografijama i pronađenim artefaktima. Oni umjetnički samosvjesni, autorski filmovi poigravaju se inherentnim proturječjima arhiva u našoj imaginaciji, metafilmski se protežući na njegova značenja napram filma – zastupnika slike društva kao takvog. Na koji god se način pojmom i njegovom sadržinom bavili, bilo topografski – fizičkim mjestom i institucionalnim praksama koje proizvodi, bilo konceptualno, čini se produktivno ocrtati njihov neminovni međuodnos.

U pokušaju dohvaćanja višestrukosti funkcije svakog arhiva polazimo od pohranjivanja i klasificiranja, najopćenitijeg odgovara na potrebu očuvanja znanja, ujedno institucionalno strukturiranog. U Hrvatskoj postoji mreža arhiva s Hrvatskim državnim arhivom kao krovnom ustanovom, čije je djelovanje srodno onom knjižničnog sustava, koje je već zbog svoje usmjerenosti najširoj bazi korisnika prisutnije u javnoj percepciji. Na području arhivistike kao prakse širi trend, prisutan u svim nekad akademski izoliranim disciplinama, jest ciljano otvaranje javnosti i komuniciranje vlastite uloge. Na valu rasprava u polju, koje se tiču institucionalnog konteksta, odnosno inzistiranja makar na nominalnoj inkluzivnosti i bivša ravnateljica HDA **Vlatka Lemić** u svom članku [“Arhivi i Internet – nove mogućnosti dostupnosti i korištenja arhivskog gradiva”](#) piše o nužnosti aktiviranja:

“Naglasak društva na važnosti informacija kao strateškoga izvora kulturnoga i društveno-ekonomskog napretka isto je tako jedan od pokazatelja obnovljene važnosti arhiva. Otvaranje arhiva javnosti veže se i uz širenje demokracije, napredak informacijske obrade podataka te tehnologija za reprodukciju.”

Krovna institucija je ta koja nadzire rad ostalih državnih, privatnih i specijaliziranih arhiva (muzeji, sveučilišta, pojedinačne ustanove...), provođenje zakona, adekvatnu zaštitu i uporabu pohranjenog gradiva. Zakon o arhivskom gradivu i arhivima [definira dostupnost](#) kao opće primjenjivu, no konkretni uvjeti i tehničke naknade za uporabu ovise o individualnim slučajevima i prepušteni su pojedinačnim odlukama. Istovremeno, privatni arhivi nemaju obvezu osigurati javnosti pristup, dok gradivo koje ima status kulturnog dobra potpada pod posebne propise. Dakle, u konačnici se raznovrsna građa nalazi na sjecištu niza zakona i pravilnika, podložna kontradiktornim tumačenjima, dijelom ovisnih i o promjenama strukture vlasti i

pratećih politika.

Situacija u praksi jest da arhivi supostoje u svojoj primarnoj ulozi, uz povremene zahtjeve javnosti za preciziranjem svoje pozicije. Što se tiče strukture korisnika, koja je očekivano specifičnija no u slučaju ustanova direktno vezanih uz najšire obrazovne i informacijske potrebe, iz HDA za naš portal naglašavaju:

“Osim profesionalnih istraživača iz znanstvenih krugova, gradivo u arhivima dosta koriste istraživači amateri, najviše osobe koje istražuju svoju obiteljsku prošlost, prošlost svoga zavičaja ili neku temu vezanu uz ono čime se bave. Dosta građana koristi usluge arhiva radi ostvarivanja nekih svojih prava u postupcima pred nadležnim tijelima. Česti posjetitelji arhiva su i nastavnici i učenici koji dolaze u arhiv vezano uz određene nastavne cjeline ili kako bi upoznali kulturne ustanove u svome gradu. Među korisnicima gradiva u arhivima su i novinari, publicisti i drugi kulturni djelatnici, koji koriste arhivsko gradivo kao izvor za svoja istraživanja ili u pripremi svojih programa namijenjenih javnosti.”

Već je tu naznačena primarna svrha arhiva u smislu probiranja materijala s ciljem reuporabe, radilo se o informiranju ili iskorištavanju sinergijskog potencijala izraslog na udruživanju korisnika i institucija. Zajedničkim naporima nastaju nove značenjske cjeline i primarna se čitanja pomiču u skladu s rekontekstualizacijama proizašlim iz promjenjivih društvenih uvjeta. Međutim, nemoguće je ne primijetiti da se ti procesi događaju spontano, najčešće iz sasvim konkretnog angažmana građana, stručnjaka i kreativaca, dok se institucionalna inicijativa očekivano iscrpljuje u klasičnim izložbama, vodstvima, predavanjima ili radionicama, bez stvarne artikulacije dijeljenih problema. Naravno, iskustvo nas uči o identičnom institucionalnom modusu operandi usmjerenom dosezanju neopterećenog statusa quo, jer se s najviših razina zatamljuje ideja kritičnosti kao imanentne svrhe javnog djelovanja.

Raspršene pozicije

Institucije vrijednu građu arhiviraju prema opće važećim pravilima, dok je pravo javnosti na uvid definirano internim pravilnicima. Za potrebe građana, a posebno u slučajevima istraživača, presudni su muzejski i područni arhivi, koji pohranjuju građu ovisno o kategoriji, odnosno lokalnom značaju. Kad govorimo o materijalu od najvišeg interesa javnosti, onda se naravno u prvi plan postavlja Arhiva HRT-a, čiji je sadržaj nastao do 1990. godine proglašen kulturnim dobrom. Obimna baza podataka uključuje niz televizijskih i radio formi, reportaža, filmova i emisija, a koje dosad nisu sustavno prezentirane javnosti, odnosno svako je probijanje kroz građu u svrhu istraživanja ili njeno daljnje korištenje pretpostavljalo skup proces. Činjenica da je

gradivo proglašeno kulturnim dobrom pak implicira nužnu dostupnost, no ne i konkretne kriterije njena ostvarivanja. Do donošenja novog Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima, Hrvatska je televizija izdvajala nedefinirana autorska prava kao prepreku u digitalizaciji i izradi specijalne platforme. Budući da je novi Zakon propisao rok za definiranje vlasničkih odnosa, nakon njegova isteka HRT je stekao pravo raspolaganja Arhivom i s Ministarstvom kulture započeo opsežan proces o čijem nas napretku izvještavaju:

“Proces pretvorbe (digitalizacije) arhivskih audio sadržaja je na razini 90 posto kolekcije završen, dok se digitalizacija audiovizualnih zapisa odvija kontinuirano zadnje dvije godine i njezin završetak se očekuje u roku sedam godina za cjelokupnu audiovizualnu kolekciju, dok je za filmsku arhivsku kolekciju potrebno oko deset godina uzevši u obzir postojeće produkcijske kapacitete i količinu filmskih zapisa.”

Iako je prema tvrdnjama HRT-a dugoročna strategija osiguranje javno dostupnog pretraživača pohranjenog materijala, u [trenutno važećem Ugovoru s vladom](#), arhivi se ne spominju. Također nas navode [na poveznicu](#) koja predstavlja njegov začetak, iako je posve jasno da je riječ o komercijalnom projektu, čija je daljnja uporaba regulirana [važećim cjenikom](#). Kao vrelo javno raspoloživog sadržaja ističu platformu HRTi, no nemoguće je zanemariti stihijski i nesistematizirani pristup, zbog čega se korisnici u potrazi za specifičnim sadržajem uglavnom moraju osloniti na sreću. Transparentne informacije o arhiviranom materijalu ne postoje, stoga predstoji opsežan rad njegova nanova otkrivanja i uređivanja, neophodni korak svake potencijalne daljnje prezentacije.

Foto: Element5 Digital / Pexels

Svaka diskusija o pravu javnosti na participaciju u zajedničkom audiovizualnom naslijeđu, nastalom javnim potporama, otkriva najmanje dvije problematične linije. Prva je najočitija i tiče se temeljnog zahtjeva građana za uvid u materijal, koji je nerijetko moguće dohvatiti isključivo ilegalnim putevima. Druga se tiče kriterija njegova korištenja u daljnje znanstvene ili umjetničke svrhe.

Kao što je spomenuto, HRT posjeduje bogatu filmsku arhivu, odakle se pitanje neizbježno proteže prema statusu Hrvatskog filmskog arhiva, institucije nadležne za primjereno postupanje s audiovizualnim građivom. Neosporno je da audiovizualno polje tvori paralelnu kulturno-povijesnu nišu, samosvojnih zakonitosti, specifičnih uvjeta proizvodnje i recepcije, koji zahtijevaju adekvatna financijska sredstva i kadrovske kapacitete, čega je filmska povijest u svoj svojoj fizičkoj i idejnoj stupnjevitosti neodvojiv dio. Za razliku od svjetski prepoznate prakse, u našem kontekstu ne postoji Filmski arhiv kao samostalna institucija, već je jedan od odsjeka HDA. Budući da se domet djelovanja filmskih arhiva ne iscrpljuje kroz pohranu i zaštitu, već je edukacijsko-prikazivačka komponenta ono što ih čini živim dionicima svake samosvjesne sredine, komplementarno upotpunjavajući širu sliku audiovizualnog sektora, jasno je da uklopljenost u veliki hijerarhijski sustav guši navedeni potencijal. Tim gore, u našem društvu ne postoji niti kinotečna dvorana koja kontinuirano prikazuje naslove iz povijesti filma, nadomještajući manjkavosti obrazovno-kulturnog sektora. HDA to, međutim, ne smatra problematičnim:

“Smatramo da se radi o održivom i racionalnom modelu. Hrvatski filmski arhiv

(Hrvatska kinoteka) kao jedan od odjela u Hrvatskom državnom arhivu ima veliku autonomiju u svome stručnom radu i ne troši svoje resurse na administrativne i tehničke poslove, koje za nj obavljaju druge službe u HDA, koje su zadužene za takve poslove.”

Od devedesetih se u stručnoj filmskoj zajednici javljaju inicijative za izdvajanje Filmskog arhiva, kao i polemike o neodrživosti situacije. Ona se ipak čini sasvim održivom jer u međuvremenu ne samo da nije došlo do pomaka, već se čini da se interes za temu svakim danom opada. U nastavku serijala nastojat ćemo proširiti pobrojane stranputice, usporediti sa situacijom država u okruženju i propitati kako se trenutna organizacija sustava, s posebnim naglaskom na filmsko-arhivski moment, odražava na praksu i mogućnost participacije u zajedničkoj kulturi. U vrijeme kad se problematika usložnjava, a fokus pomiče prema kompleksnijim implikacijama reinterpretacije arhivskog gradiva, mi tek uspostavljamo okruženje za njegov neometani pregled.

Ovaj tekst objavljen je uz financijsku potporu Agencije za elektroničke medije iz Programa poticanja novinarske izvrsnosti. Dozvoljeno je prenošenje sadržaja uz objavu izvora i imena autora.